

STENHUGGEREN

MEDLEMSBLAD FOR JYSK STENKLUB

39. årgang nr. 4 **DECEMBER** 2013 Total nr. 142

Endnu et medlem af Stenklubben, Kaj Bro Larsen, har gjort et godt fund, som er blevet til danekræ nr. 724. Det er en porcelænssnegl, her siddende som den blev fundet i en konkretion. Se omtalen i bladet. (Foto: Ingemann Schnetler).

Stenhuggeren: Medlemsblad for Jysk Stenklub

Formand:

Ingemann Schnetler, Fuglebakken 14, Stevnstrup, 8870 Langå 8646 7282
i.schnetler@mail.dk

Medlem af bestyrelsen og redaktør

Søren Bo Andersen, Engdalsvej 65A, 3.tv. 8220 Brabrand 2625 1733
geolsba@sol.dk

Medlem af bestyrelsen og kasserer

Jytte Frederiksen, Myntevej 16, 8240 Risskov 8617 4697
jytte@dichmusik.dk

Medlem af bestyrelsen

Linda Lægdsmand, Lyngevej 55, 8420 Knebel 8635 2740
lindakaj@gmail.com

Medlem af bestyrelsen

Hans J. Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J 8629 5518

Jysk Stenklub:GIRO 1217380, reg. nr., Myntevej 16, 8240 Risskov
Årskontingent i 2013/14: 150 kr. for enkeltpersoner, 200 kr. for par.

Klubbens hjemmeside: <http://www.jyskstenklub.dk/>

Webmaster: Ingemann Schnetler

Medlemslisten: kan fås hos kassereren.

Klubblade fra andre klubber bedes sendt til formanden.

Fotos anvendt i dette blad er taget af *Arne Dich*, hvis ikke andet er nævnt

Indhold

Side 3	Mindeord- Kirsten Tønder
Side 5	Et lille tilbageblik og et gensyn
Side 7	Endnu en samler har fået godkendt et Danekræ
Side 9	Verdens ældste dyr var en musling
Side 11	Velbevaret dinosaur - hale fundet i Mexicos ørken
Side 12	75 fossile hvaler fundet i Chiles Atacama ørken
Side 14	Blæksprutter og svampe
Side 21	Grus og Galerites
Side 24	6 dages tur til Mecklenburg og øen Rügen
Side 26	Foromtale af et foredrag d. 8. marts 2014
Side 27	Kontingent 2014 / Klubbens værksted

Til minde om Kirsten Tønder

Mindeord af Jytte Frederiksen

Da efteråret kom, mistede Jysk Stenklub et af sine medlemmer. Efter en længere sygdomsperiode slap Kirstens kræfter op, og hun sov stille ind. Den 13. september blev hun bisat fra Sct.Pauls Kirke i Hadsten, der var pyntet med efterårsløv og blomster, som Kirsten bestemt ville have beundret og glædet sig over.

Da Kirsten i 1989 blev medlem af Jysk Stenklub var stenslibning og smykkefremstilling indfaldsvinklen. Hvornår hun begyndte at interessere sig for fossiler og geologi ved jeg ikke, men jeg ved med sikkerhed at hun blev indfanget - ganske bogstaveligt og grundigt - af øen Sheppeys fossilførende ler i 1996, på en tur som Henrik Madsen fra Molermuseet havde stablet på benene.

Siden fulgte de mange gode år med Lindas ture til England, Tyskland og Frankrig, hvor Kirsten altid var en sikker deltager, hvis ikke familiebegivenheder kom i vejen. På de lange køreture var hun skiftevis en højlydt beundrer af det forbipasserende landskabs blomster og træer og en aktiv deltager i den gruppe af rejsende som forstår at forkorte tiden med en lille lur.

Når vi nåede frem til målet var Kirsten ikke nogen hurtigløber, men hun kunne koncentrere sig om at samle og iagttage, så hun ofte kunne fremvise meget fine fund. Hun kunne finde uhyggeligt små ting - måske en færdighed, der var blevet skærpet under hendes arbejde med mikroskoper og pinsetter. Og var der ukendte blomster eller planter på stedet, havde hun også samlet dem til senere bestemmelse. Fysiske skavanker satte til sidst en stopper for Kirstens deltagelse i de mest strabadserende ture, men vi havde fornøjelsen af hendes selskab på et par indenlandske ture inden sygdommen for alvor stak en kæp i hjulet.

På mange af turene udgjorde Kirsten og hendes storesøster Ruth et par, som helt tydeligt havde en barndom i Skive fælles. Når det for alvor kneb, hørte

de sammen, som kun søskende gør. Og ritualet med det store kolde bord på Englandsfærgen var også noget, de to havde sammen. Alle der har været på ”rejseholdet” med Kirsten vil savne hende enten som værelsesfælle eller som den, der smilende og oprigtigt interesseret om aftenen spørger: ”og hvad har *du* så fundet”.

Tak for de glade dage sammen - og må dit minde leve længe, Kirsten.

Her ses Kirsten Tønder i fin tur-stil sammen med Else Green, 2007.

Et lille tilbageblik og et gensyn

Af Inger Clausen.

Fundet fra 1987

I august var jeg sammen med noget familie på en lille rejse til Færøerne i håb om at gense to stk. fossilt træ, som jeg har fundet deroppe i henholdsvis 1987 (det lå i min vindueskarm i 3 år) og 1990. Det første viste en ”brændt” overflade og årringe med zeolitter, det andet var af calcedon og hvid opal. Jeg gav dem til geologen i Thorshavn, da jeg syntes, de hørte til deroppe. – På grund af nogle forviklinger blev jeg aldrig klar over, om de var nået frem eller var endt i en kælder på universitetet i Aarhus.

Hele museumsvesenet er lavet om i de mellemliggende år, og vi fandt ikke mine fund på det nye museum, men blev henvist til geologerne på et forskningscenter ved navn Jarðfeingi (Faroese Earth and Energy Directorate), hvor man forsker i plantevækstens udvikling på Færøerne og i Nord-atlanten, og her fandtes mine to fund, så jeg fik set, at de var, hvor de hørte til. Vi mødte to mænd der: en leder og en geologistuderende, som var hjemme på ferie fra studierne i København, Bartal og Trygvi, som fortalte, at man nu også selv har fundet tilsvarende fossiler i området.

Forfatteren sammen med Bartal og Trygvi og de to genfundne træstykker

Bartal fortalte også bl.a., at der for et par år siden havde været en internati-

onal geologmesse i Oslo, hvor kun tre nationer havde medbragt håndgribelige nyheder, nemlig Kina, Rusland og Færøerne, og de sidstes trofæ var mit fund fra 1987. Det havde vakt opsigt, så alle måtte hen at røre ved det og høre om det.

Jeg er godt tilfreds med at have genset mine fund; men kan bare ikke rigtig forstå, at man ikke selv havde fundet dem! De har jo hele tiden været der!!!

*Fundet fra 1990 –
var alligevel i gode
hænder...*

**Få plads i dine skuffer igen
ved at forære klubben dine dubletter**

UDSALG på JANUAR-MØDET fra kl. 13.00 – 14.30
**Effekter kan afleveres på decembermødet mærket med pris
og så mange oplysninger som muligt**

Verdens ældste dyr var en islandsk musling

En molboøsters fra Island blev 507 år. Det ældgamle dyr kan være med til at afsløre fortidens klima.

Molboøstersen Ming kom til verden i 1499, kun få år efter, at Christoffer Columbus havde opdaget Amerika.

Med sine 507 år blev østersen verdens ældste dyr. Det skriver Videnskab.dk.

*Det eneste billede af den 507-årige molboøsters, kaldet Ming, inden den blev skåret i stykker for undersøgelse.
(Foto: Bangor University)*

Molboøstersen blev fanget af en gruppe britiske forskere på et togt i Island i 2006. De åbnede skallen for at lave videnskabelige undersøgelser uden at ane, hvor gammelt dyret var.

En molboøsters alder kan bestemmes ved at tælle årringene i muslingeskallen. Først efter at forskerne havde åbnet skallen, gik det op for dem, at de havde fanget verdens ældste dyr.

Det skabte avisoverskrifter verden over, da de vurderede, at dyret var 405 år. Men efter flere undersøgelser er man nu kommet frem til, at molboøstersen

blev endnu ældre - nemlig de 507 år.

Inden Ming dukkede op, var den ældste kendte molboøsters ifølge Guinness Rekordbog 220 år gammel. Den blev fanget i 1982.

Men molboøsters giver ikke kun stof til rekordbøgerne. De kan også være med til at afsløre fortidens klimaforandringer.

Det fortæller fysiker Jan Heinemeier fra Aarhus Universitet, der sammen med de britiske forskere skaber et klimaarkiv ud fra molboøsterserne.

»Ved at tælle vækstlagene i molboøsters kan vi tælle os tilbage i tiden« siger han.

Muslingen vokser en smule hver sommer. På den måde danner den et nyt vækstlag, der lægger sig oven på de gamle lag. Hvor meget østersen vokser, afhænger af dens levevilkår i havet.

»Ud fra vækstlagene kan vi stykke et billede sammen af, hvordan havbetingelserne har været, så vi får et fuldstændigt arkiv år for år« siger forskeren.

(Set i MetroXpress og Videnskab.dk)

Michael Bak

Collector of Fine Mineral Specimens

I øjeblikket masser af fine og sjældne mineraler til salg fra min samling (tidl. Claus Hedegaard) - bl.a.:

- *Mere end 50 forskellige zeolite-mineraler*
- *Malachite, Azurite, Cerussite fra Tsumeb, Namibia*
- *Sjældne mineraler fra hele verden*

Overvejer du at sælge din samling ?

Med kontakt til samlere og forhandlere i USA og Europa kan jeg tilbyde dig den bedste pris for din samling af fine mineraler og gode enkeltstykker.

Kontakt Michael for en vurdering og et tilbud

Altid kontant betaling

Kærdalen 16 - 3660 Stenløse - Tlf. 23 21 15 43

michaelbak@worldofminerals.dk

Endnu en samler fra Jysk Stenklub har fået godkendt et danekræ

Kaj Bro Larsen har fundet en såkaldt porcelænsnegl i Brejning Ler ved Mogenstrup i Salling. Her i oktober 2013 blev den erklæret for danekræ med nummeret 706.

Apiocypraea humbergi - Brejning Ler, Mogenstrup DK 706

Fotos: Sten L. Jakobsen, SNM

Her bringes Ingemann Schnetlers valuarbedømmelse: "Fundet udgøres af en fossil porcelænsnegl fra Brejning Leret, der er af yngre Oligocæn alder, dvs. omkring 25 mio. år.

Porcellænsnegle (familien Cypraeidae) er hyppige i danienkalken i Faxe, hvorfra der kendes otte arter. I yngre aflejringer i Danmark er familien derimod yderst sjældent forekommende. I det Eocæne Lillebælt Ler optræder kun én art, bevaret som stenkerner, mens der fra Miocænet er beskrevet en-

kelte juvenile eksemplarer fra Arnum Formationen. Fra den Paleocæne Ker-temindemergel kendes et enkelt eksemplar.

Arten *Apiocypraea humbergi* er opstillet på basis af 2 eksemplarer fra det tyske Øvre Oligocæn. DK 706 tilhører denne art, men er betydeligt større end holotypen, der kun er 18,3 mm høj. DK 706 er et udvokset, næsten komplet eksemplar, med en højde på 32 mm, siddende løst i en lerjernstenskongrektion. Skallen er bevaret i en smuk gylden farve og med en glat og skinnende overflade, der sammen med kongrektionens rustrøde farve gør eksemplaret særdeles udstillingsegnet. Skallen mangler lidt af yderlæben og den nederste del af munden, men ikke desto mindre er der her tale om både det største og flotteste eksemplar af en art, der både i Tyskland og Danmark er ekstremt sjælden”.

Kaj og Linda lykønskes af *Stenhuggeren* med det usædvanlige fund!

Stemningsbillede fra Geomuseum 2013

Velbevaret dinosaur-hale fundet i Mexicos ørken

Af Sofie Sparre, TV 2 Nyhederne

Dinosaurhalen er fem meter lang og har 50 halevirvler.

Foto: Scanpix

En fem meter lang hale fra en dinosaur, der levede for 72 millioner år siden er fundet i Mexico. Fossilet er usædvanlig godt bevaret, og er det første, der er blevet fundet i Mexico, siger Francisco Aguilar, som er direktør på Mexicos nationale institut for antropologi og historie.

Arbejdet med at afdække den fem meter lange hale med 50 halevirvler har taget 20 dage. Rundt om halen er der også fundet andre fossiler af dinosaurknogler - blandt andet dele af den ene hofte.

Ejeren af halen er også identificeret. Den tilhørte en hadrosaur, som levede for 72

Halen og andre knogler fra hadrosuren. Foto: Scanpix

millioner år siden. Hadrosauerne var planteædere, som gik på alle fire ben, mens de spiste. Hvis de skulle løbe, løb de på deres to store bagben.

Hvis de skulle løbe, løb de på deres to store bagben.

75 fossile hvaler fundet i Chiles Atacama ørken

Af Ruth Doberty, 2011

Chiles Paleontological Museum of Caldera har frigivet billeder af fossile hvalskeletter liggende i Atacama ørkenen nær Copiapo i Chile. De har kaldt stedet for en af verdens bedst bevarede forhistoriske hval-gravpladser.

Her ligger en af de bus-store hvaler frilagt i Mexicos Atacama ørken.

Foto: Associated Press

For over to millioner år siden mødte snesevis af hvaler deres endeligt, da de samledes ud for Sydamerikas Stillehavskyst.

Ekspertesne tør ikke afgøre, om hvalerne mistede orienteringen og strandede, om de blev fanget i en lagune af et jordskred eller kraftig storm, eller om skeletterne i virkeligheden er ophobet over en længere periode på måske nogle få tusinde år.

Men, uanset hvordan, så endte de 75 hvaler side om side, og mange af dem kun få meter fra hinanden. Her blev de dækket af sediment, og geologiske hævningsprocesser løftede gennem de seneste to millioner år den tidligere lavvandede havbund op til at blive et af de tørreste ørkenområder på hele planeten.

Det enorme fund af fossile hvalskeletter blev fundet, da denne hovedvej skulle udvides.

Foto: Associated Press

Det spændende fund dukkede op i 2010, da man skulle udvide en hovedvej gennem ørkenen. På et område som to fodboldbaner fandt man mindst 75 hvaler, nogle så store som busser, og flere end 20 er helt komplette skeletter. Nogle mener endog, at der kunne ligge hundredvis andre og vente på at blive opdaget.

Lederen af afdelingen for fossile pattedyr på Smithsonian Museum mener, at stedet tidligere var et laguneagtigt område, og at hvalerne efter hans mening alle døde nogenlunde samtidigt. Han håber også, at et museum vil kunne bygge en udstilling på stedet og vise de intakte skeletter, lige hvor de blev fundet, ligesom man har gjort med knoglefundene ved Dinosaur National Monument i Utah og Colorado. National Geographic Society har finansieret, at der bliver optaget avancerede 3D-billeder af hvalerne. Man vil så senere kunne genskabe modeller af dem i fuld størrelse.

Ud over hvalerne er der her i Atacama ørkenen også fundet rester af andre interessante dyr: en nu uddød delfin-type, som havde to hvalrosagtige tænder; andre underlige dyrerester omfatter et uddødt vandlevende dovendyr og en havfugl med et imponerende vingefang på fem meter.

Blæksprutter og svampe

Af Jytte Frederiksen

Blæksprutter og svampe kunne være titlen på en opskrift fra det italienske køkken, men sammenfatter også ganske godt udbyttet af de 5 dages fossil-samling i den del af Tyskland, der kaldes Fränkische Schweiz, og som en gruppe fra Jysk Stenklub foretog i september 2013. I Danmark er vi jo ikke forvante med at finde ammonitter, de specielle fossile blæksprutter hvis op-rullede form kan minde om gedebukkehorn, og som derfor i næsten 2000 år har haft navn efter den ægyptiske gud Amon, som ofte ses afbildet med væd-derhorn. Af og til falder vi over små eksemplarer i de hjemlige Kridtformati-oner. Når der en sjælden gang optræder ammonitter af en vis størrelse skaber det avisoverskrifter, som dengang der blev fundet en 35 cm stor ammonit ved Lodbjerg. Nu har vi så været udenlands for at vælte os i tyske ammonit-ter og andre blæksprutter.

Vi varmede op i den berømte lergrav Mistelgau. Fra skiferlagene er der i ti-dens løb bjerget flotte fund af bl.a.fiskeøgler, som vi senere så eksempler på inde i Bayreuth på Urwelt-Museum OberFranken. Det første, der mødte os i den delvist opfyldte grav, var et tykt lag af belemnitter. De indfødte kalder det ”belemnitslagmarken”.

Belemnitlaget, den såkaldte "belemnitslagmark" i Mistelgau

I det nyeste nummer af tidsskriftet ”Der Steinkern” kan man se billeder af aflejringen, som den tog sig ud efter en afrensning med brandslanger. Sådan er det ikke mere. Alligevel lykkedes det at indsamle løstliggende eksemplarer af bl.a. *Acrocoelites* sp. og den sjovt afrundede *Dactyloteuthis irregularis*. Ammonitter, muslinger, brachiopoder og snegle har vi vist ikke fået bestemt endnu, men den fine lille enkeltkoral kender vi som *Theocyatus mactrus*.

Den imponante borg i Pottenstein overvåger området – dag og nat

Siden kalklagene blev afsat på havbunden i Fränkische Schweiz i Juratiden har de været udsat for hele batteriet af naturkræfter. Det har givet os et landskab, der nu afveksler mellem flade højsletter og slugter med dramatiske vandløb. Borge, ruiner og små landsbyer med overdådige blomsterkasser med pelargonier og anden pynt gjorde det klart for os, at vi var et stykke vej hjemmefra. Vores hjem for de kommende dage, Gasthof-Pension Luisengarten, ligger midt i Pottenstein lige over for områdets ældste borg som i nattemerne oplyses nedefra. På aftenvandring i de næsten mennesketomme gader har man dette eventyragtige magtsymbol hængende over hovedet, mens kirkeurenes sprøde klokkelyd fortæller, at tiden ikke står helt stille. Efter de velsmagende og velvoksne aftensmåltider begav vi os ofte i større eller mindre grupper ud i byen og opsøgte broerne over de mange vandløb for at hilse på ørrederne og måske dele en madpakkerest med dem, eller for andres vedkommende at genopfriske forgangne tiders ferieminder. Andre valfartede til en rigtig ægte fastnettelefonboks. Vi var på vores egen anarkistiske måde rigtig gode ”Luftkurortgæste”.

Lergraven ved Buttenheim, hvor man kan finde mange flotte ammonitter – det foregår om kap med de store maskiner

Men det var selvfølgelig fossilerne, der var omdrejningspunktet. I lergraven ved Buttenheim fordelte selskabet sig ud over de gule og gråblå skråninger for at prøve at bjærge alle de ammonitter, det var muligt at finde. Der blev arbejdet på fuld kraft i graven. Store lastbiler afhentede det ene læs efter det andet, og en stor maskine kørte næsten uafbrudt op og ned ad den blålige skråning og brød lermerglen op. Ganske som på nypløjede jyske marker fulgte fossiljægerne lige i furen efter maskinen for at samle bytte. Ved hjemkomsten kunne man på jagtparaden se flotte eksemplarer af de hvide ammonitter, *Amaltheus* sp. og *Pleuroceras* sp. *Pleurotomaria*, brachiopoder og forstenet træ var der også.

Den store jagtparade, hvor der er god lejlighed til at beundre de fundne hvide ammonitter fra Buttenheim

”Ammonitsæbe” kalder de det sammenskyl af ammonitter, vi trådte ud i i kalkbruddet Drügendorf. Efter et par timer kunne vi konstatere, at vi fangede så mange forskellige ammonitter, at det kommer til at tage lang tid at få dem bestemt. Belemnitter og nautiler, brachiopoder og muslinger og et enkelt søpindsvin *Collyrites* sp. var der også. Bilerne stod parkeret ved et smukt kalkoverdrev, hvor blå ensian endnu blomstrede sammen med tidløs. Senere på dagen blev vi overrasket af hele marker fulde af blomstrende tidløs.

I det lille Fränkische Schweiz Museum i Tüchersfeld havde vi forberedt os lidt til turen til Kälberberg. I dis og tåge vandrede vi et par timer på afhøstede marker og langs rækker af kålrabi, mens vi fyldte poser med svampe og ammonitter. Mest svampe, men også lidt koraller og søpindsvin. På www.steinkern.de kan man finde en artikel af Dr. Michael Ammich om svampe fra Øvre Jura i Tyskland. Se under *Fossilien nach Zeitalter*. Den kan være en hjælp, når man skal sætte navn på fundene. Det bliver måske lidt sjovere, når dimesdutton viser sig at være en *Stellispongia*.

Lige uden for Pottenstein ligger et stort kompleks af huler med drypsten af stor skønhed. Som i de fleste huler er det af sikkerhedsmæssige grunde nødvendigt at styre de besøgendes gang gennem hulerne. Fint nok. Men påtvungne musikindslag og farvede lysshows kan hurtigt blive trættende. Man følte sig som løsladt fra et forhekset bjerg, da turen sluttede højt oppe i skoven, og vejen førte os mellem høje bregne- og græsklædte kalkblokke. Der var djævelsk smukt i troldens bjerg, men det er oppe mellem grønt og vådt, vi har hjemme.

I en hørm af bayersk gylle kom vi ved Tiefenpözl for alvor ned på knæ. Lokaliteten var ganske lille, men leverede både aptycher, brachiopoder, søpindsvin og hajtænder. Det lykkedes også navigatørerne at finde Laibarös, hvor sporene af vildsvineaktivitet gav gode ideer. Vi må have de dyr på banen herhjemme. De ser effektive ud.

I Kälberberg ligger et par grave med et berømt fossilførende lag. Det grønne mineral glaukonit dækker både ammonitter og andre fossiler. Mod en klækkelig betaling er der adgang til graven. Vi blev modtaget af specialisten Victor Schlamp, som med sin trillebør i et udfordrende tempo førte en længere og længere slange af stenklubmedlemmer gennem fabriksanlægget hen til de udlagte bunker. Og så gik det løs i rablende fart med forklaring om, hvordan blokkene bedst kunne angribes. Og vi hamrede, og vi pakkede skønheder ind, og vi havde det godt. Skal et enkelt fund fremhæves, må det blive *Apthycus*-fundet, som senere er blevet rensat så fint. Dels fordi det er smukt, men også fordi disse fossiler repræsenterer en bunke af spørgsmål: hvor sad

(fortsættes på side 19)

Anku Silver and Stones ApS

er flyttet til nye lokaler (i nabohuset til den gamle forretning)

Godthåbsvej 128, 2000 Frederiksberg.

Vi er leveringsdygtige i:

Maskiner og materialer til stenslibning - Værktøj, maskiner og tilbehør til guld/sølvsmedearbejde - Metaller, kæder, fagbøger, monteringsmaterialer, gaveæsker - Knive, materialer, træ o.a. til knivmageri - Halvfabrikata som vedhæng, låse, øskner, fingerringe m.m. - Facetslebne sten, cabochoner og indfatninger hertil - Perlekæder samt enkelte perler - Stenkæder samt enkelte sten - Gaveartikler, smykker og meget andet

Hjemmeside: www.anku.dk med link til www.anku-netbutik.dk
Åbningstider: Tirsdag - onsdag - torsdag: 11-17.30 eller efter aftale.

Med venlig hilsen

ANKU Silver and Stones ApS - Godthåbsvej 128

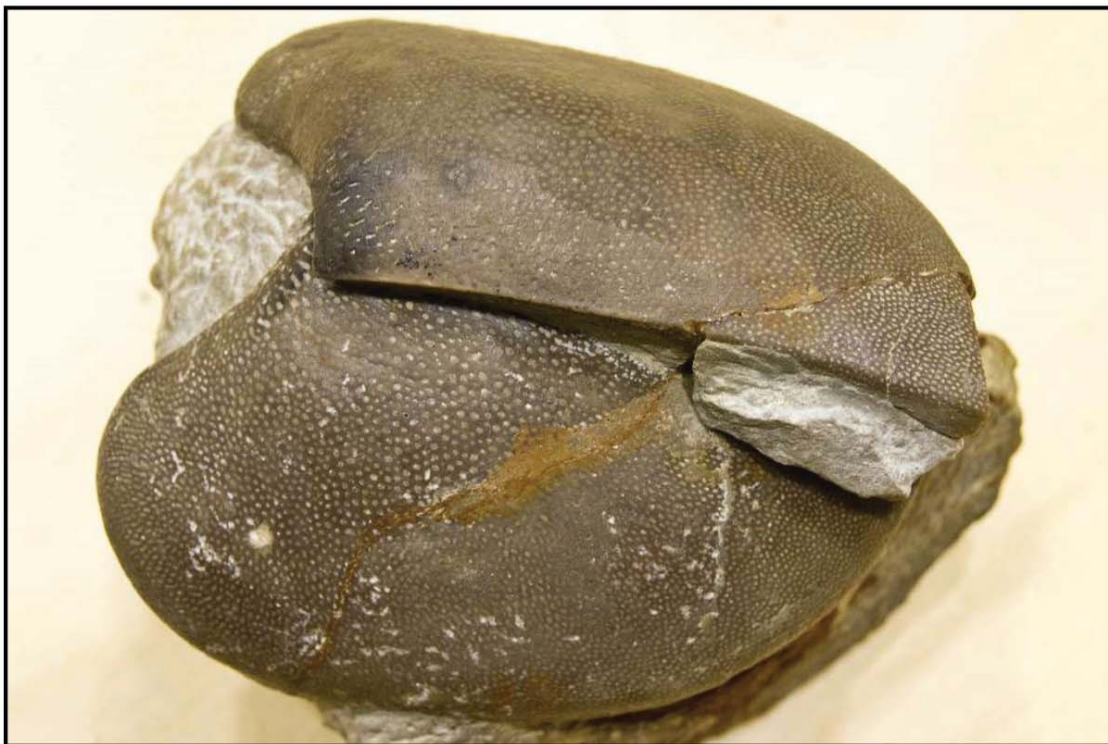
2000 Frederiksberg tlf.: (+45) 3887 4170

mail: anku@anku.dk

de på ammonitten, hvad nytte gjorde de – låg eller kæber?, hvorfor er der to halvdele, hvorfor ligger den ene halvdel ofte over den anden når de findes, og man kunne blive ved.

Glaukonitfarvede ammonitter i både små og store størrelser fra Kälberberg-graven

*Det fripræparerede fund af *Aptychus**

Da vi vendte snuden mod Danmark, valgte navigatørerne at tage os op gennem Tyskland ad en nordøstgående rute, som måske med lidt hjælp fra fru GPS fik os ud i et tidligere østtysk område med byer og landsbyer, som i hvert fald kun har fået en meget lille del af de midler til genopbygning, som er sendt østpå siden murens fald. Mange af husene var helt eller delvist op-

ført i en grumset rød sandsten af lokal oprindelse. Vejrtræer var der i store mængder – ofte i form af frugttræer. Også brostensbelagte landeveje. Denne del af turen vil vi sent glemme, og vi siger bestemt tak for den – både til dem der kørte, og dem der bare fulgte.

Hvis ikke denne gennemgang af vores fund og oplevelser skal blive så lang som et gammeldags feriebilledforedrag, må den nok snart sluttes. Men inden da skal det lige huskes, at denne tur blev til, fordi Linda og Kaj kom hjem fra en prøvetur sammen med tyske venner (se: www.fossilienjaeger.de). Og så er de lykkeligvis sådan skruet sammen, at de vil dele med andre. Og derfor er vi nu en hel flok mennesker, der har set en meget smuk del af Tyskland og fået samlet en hulens masse fossiler. Og som det er sket mere end én gang tidligere: det breder sig. Andre stenklubber planlægger at tage derned. Har de undervægtige medlemmer, kan vi kun anbefale dem en uges ophold på Luisengarten med det gode lokale køkken.

Det var godt at være med. Tak.

Redaktørens anbefaling:

Både for turdeltagerne og for andre interesserede er der muligheder for ”på nettet” at se flere af Arne Dichts flotte fotografier fra mange af klubbens ture og arrangementer.

Prøv dette link: <https://plus.google.com/112405824440212976022/photos>

Tryk på et album - Tryk på første billede - Tryk på diasshow (så kommer underteksterne frem) - Tryk på billedet, så det skifter.

Grus og Galerites – historier fra efterårets grusgravtur

Af Jytte Frederiksen

Efteråret bringer så meget smukt med sig: træer og buske gløder gult og rødt mod de klorofylgrønne marker. Og hele herligheden pakkes ofte ind i blød tåge som dæmper og tryller med lyde og farver. Sådant en morgen var det da årets sidste klubbetur blev indledt i Spørring Grusgrav. 23 personer var tilmeldt og de fleste af dem var nået frem da Mette og Kjeld i anledning af deres 56 års bryllupsdag skænkede varmende væsker i små glas. Således styrkede gennemsøgte vi hele grusgraven, der ikke virkede som en grav med stor omsætning. Næsten ingen opsorterede bunker og mange tilgroede arealer. Graven har da også fået sin gravetilladelse forlænget med tre år begrundet med manglende afsætning af grusgravens produkter. Der er midlertidig oplagring og nedknusning af tegl og betonaffald og have-/parkaffald, og det var sejt slid at finde fossiler i de få bunker med reelle sten. Men det blev dog til en smuk enkeltkoral, et par små kønne kiselsvampe og en fossilførende silurblok.

Fund fra Spørring Grusgrav: kiselsvampe og en Kridttidskoral

Gennem det smukke efterårslandskab kørte hele kortegen med de to PS-busser i front over til en stor grusgrav tæt ved Gudenåen, hvor der på en anden klubtur blev gjort et mindeværdigt fund af *Galerites* søpindsvin. Og min sandten om ikke det gentog sig: en samler vender tilbage med sin pose fyldt med *Galerites* hvorefter en sand feber griber hele gruppen som afslutter dagen med at kravle på alle fire i de givtige bunker. Sent vil vi glemme synet af den kvindelige del af brudeparret der kaster sig ind under transportbåndet for at afsøge et endnu ubetrådt område. Det er hvad masseforekomst af skønne små stenkerner kan gøre ved samlere - også dem der har et par år på bagen.

Hvad leder de dog efter i Ans Grusgrav?

Næh... de ledte efter Galerites-søpindsvin

Inden feberen for alvor brød ud var hele selskabet efter fortæring af egne madpakker med til at afprøve den bløde karameldækkede kage som Kirsten havde hentet inspiration til i Skotland. Med fyldte sukkerdepoter afsøgte vi så den ene bunke sten efter den anden, og efterhånden rapporteredes fund af mange forskellige slags søpindsvin: flere arter af *Echinocorys*, både flintkerner og skal-eksemplarer, et lille *Phymosoma*, en grå flinteblok med flere eksemplarer af det nærmest hjerte-formede søpindsvin *Linthia* og en lille sømus eller *Brissopneustes*. Brachiopoder var der også, plus flere gode kiselsvampe. Erik gik og undrede sig over et gulfarvet håndstort stykke med svampelignende struktur på begge sider, uden synligt stilkhæfte, med enkeltkorallignende formationer på den ene side. Dagens bedste mysterium, som vi vist ikke har fået helt opklaret endnu.

*Sandet sorteres og gemmes
i store kegler i grusgraven
ved Ans*

Fra denne grusgrav leveres f.eks. filtersand, betonsand, is-sand, faldunderlag, stabilgrus og mange andre sand- og grustyper. Det hele ligger opsortet på arealet i smukke rødgyldne toppe. Mens man går rundt mellem dem er det nærliggende at sende en tanke tilbage til de tider da is og brusende smeltevandsfloder foretog omformninger af det sydiskandinaviske landskab, der får nutidens storstilede motorvejsbyggerier til at svinde ind til rene pjatterier.

Turen begyndte i god ro og orden og sluttede i en sand guldfeber, så der mangler endnu opgørelse over antallet af indsamlede *Galerites*. Men en dejlig dag var det. Tak for den til både Linda, Kaj og Hans og Kirsten og alle de andre.

6 dages tur til Mecklenburg og øen Rügen

fra onsdag d. 28.05. til mandag d. 02.06.2014

I samarbejde med en tysk ”stenven” planlægges nu en tur til ovennævnte. Der bliver 2 overnatninger med morgenmad på hotel i Schwerin, hvor vi på ankomstdagen skal se Reinhard Braasch’s helt utrolige samling af bl.a. de berømte Sternbergerkuchen” og en park (Findlingsgarten) med ledeblokke fundet i lokal- området.

2. dag er der planlagt et besøg hos endnu nogle ”stenvenner”, som ejer en fantastisk mineralsamling. Herfra går turen til en grusgrav, hvor der er gode chancer for at finde ”Sternbergerkucken”.

3. dag kører vi mod sydøst til en lergrav nær Neubrandenburg og derfra til Rügen.

Denne grav kan dog kun besøges, når der er tørt.

I modsat fald kører vi mod Rügen med et ophold ved Ravmu-seet i Ribnitz.

På Rügen bookes 3 overnatninger.

4. dag har vi en aftale med en stedkendt ”stensamler”, som vil vise os rundt til interessante steder på Rügen – bl.a. en kridtgrav.

5. dag er det meningen, at vi skal lege turister på den smukke ø. Vi skal bl.a. se Hitlers enorme byggeri fra 1930'erne, "PRORA", en 5 km lang bygning beregnet til 20.000 sommergæster fra mindrebemidlede familier. Stedet blev pga krigen aldrig færdigt til formålet, men brugtes i stedet til militæret og fremstår i dag som museum.

Den flotte hvide klint med "Kongestolen" bør man også besøge og nyde udsigten fra.

Allernordligst ligger "Arkona", et kultsted for guden Svantevit og vendernes borg, som i 1168 blev tilintetgjort af Valdemar den Store og Biskop Absalon.

Desuden er flere af de smukke gamle kystbyer et besøg værd.

6. dag går turen atter mod Danmark – med en lille overraskelse undervejs.

Start kl.08 fra PS Biler, Søren Frichs Vej 47

Pris ca. 3000 kr.

Bindende tilmelding og depositum på 1000 kr. senest ved januarmødet.

v/Linda Lægdsmand tlf: 86352740 eller 50510055

eller mail: lindakaj@gmail.com

Betaling: Nordea, reg.nr. 1905, konto: 8890653554 - HUSK reference

Foromtale af et foredrag d. 8. marts 2014: **Hvalernes evolution - fra landdyr til havets specialister**, af Mette Elstrup Steeman, Museum Sønderjylland, Naturhistorie og Palæontologi i Gram.

Hvaler og delfiner er havets specialister. De tæller blandt andet de hurtige delfiner, jagende spækhuggere, dybt-dykkende næbhvaler og de store, blide, filtrerende bardehvaler. Herunder også blåhvalen, som er det største dyr, der til alle tider har levet på Jorden. Hvaler og delfiner er udbredt i alle verdens have og findes sågar i forskellige flodsystemer. De er ikke bare tilpasset livet i vand, men er højt specialiserede til forskellige akvatiske nicher. Alle disse nulevende former stammer fra små, kødædende hovdyr, der levede på land for ca. 55 millioner år siden, i det område, der i dag er forbjerger til Himalaya.

Hvalernes udvikling er et skoleeksempel på evolution. Der findes en perlerække af fossiler som dokumenterer overgangen fra de landlevende dyr til et liv fuldt uafhængigt af land. Gradvist tilpassede hvalerne sig et nyt miljø og overvandt de udfordringer, der er ved at høre, se, bevæge sig, jage og reproducere i vand frem for på land. Men inden for relativt kort tid var urhvalerne helt uafhængige af land. Herfra opstod de moderne hvaler, og specialiseringen fortsatte til forskellige økologiske nicher. Det skete blandt andet under påvirkning af de geologiske processer, der gennem tiden forandrede landskabet i verdenshavene.

Forskellige fossillokaliteter i verden bidrager med brikker til det store overblik over hvalernes udvikling gennem tiden. En af disse lokaliteter er fra Danmark, nemlig Gram Lergrav. Hvalerne fra Gram giver blandt andet et indblik i en hvalfauna med en sammensætning, der var helt anderledes end i dag. De bidrager også til forståelsen af, hvordan specialiseringerne hos flere af de nulevende hvalgrupper opstod. For eksempel hvordan den metode blåhvalen og dens nærmeste slægtninge indfanger store mængder af smådyr på blev udviklet. En fangstmetode, der i dag bliver kaldt den største biomekaniske begivenhed nogensinde.

KONTINGENT 2014

Midt i dette nummer af Stenhuggeren sidder et girokort til indbetaling af kontingent for 2014. GIRO 121 - 7380

- Enkeltpersoner kr. 150
- Par kr. 200

Kontingent skal være indbetalt inden generalforsamlingen og allerhelst inden udgangen af januar måned.

Giv besked, hvis medlemskabet ikke ønskes fortsat. Det sparer foreningen for udgifter og besvær.

HUSK at melde FLYTNING til kassereren. Et postkort eller en mail til jytte@dichmusik.dk sikrer, at Stenhuggeren kommer frem uden forsinkelse.

Med venlig hilsen, *Kassereren*

Klubbens værksted på Læssøesgades Skole

I det nye værkstedslokale tænker bestyrelsen at anbringe dels klubbens abonnementsblade og andre klubbers klubblade og ikke mindst er bestyrelsen i gang med at opbygge et **bibliotek**. I sommer fik vi en god bogsamling fra I og J Kjeldsen, og denne samling bliver rygraden i det nye bibliotek. Vi opfordrer medlemmerne til at tænke på vores bibliotek, når bogsamlingerne hjemme skal reduceres. Der vil løbende blive skabt en oversigt over bog- og bladbestanden. Oversigten kommer på klubbens hjemmeside, og så må vi finde ud af lånemuligheder og –betingelser. Også klubbens mikroskop og andet udstyr tænkes opbevaret i det nye lokale. Vi har fået lov til at opstille skabe i nichen inden for døren. Det er håbet, at messeskilte, salgsmateriale, duge og mikroskop samt bøger og blade kan anbringes der.

Flere **nøgler** kommer senere. Hold kontakt med Hans om det.

Serviceleder på Læssøesgades skole er:

Reno Sørensen. Mobiltelf.: 2920 8796.

Returneres ved varig adresseændring

Afsender:

Jysk Stenklub
Myntevej 16
8240 Risskov

Program for Jysk Stenklub vinter - forår 2014

- Lørdag 14/12:
2013 Husk, at vores hyggelige **jule**møde først begynder kl. 14.00
- Lørdag 11/1: Klubmøde på Åby Bibliotek. Dubletsalg fra kl. 13.00.
Foredrag ved Michael Bak: Rundt om Europa - mineraler fra kendte europæiske lokaliteter.
- Lørdag 8/2: Klubmøde på Åby Bibliotek. Foredrag ved Anne Mehlin Sørensen om Ivö Klack.
- Lørdag 8/3: **Generalforsamling** på Åby Bibliotek kl. 14.30, men først Foredrag om hvaler*) kl. 13.00 ved Mette Elstrup Steeman, Gram Museum.
*) Se en foromtale af foredraget inde i bladet.
- Lørdag 12/4: Klubmøde på Åby Bibliotek. Foredrag ved Jan Audun Rasmussen: Blæksprutter – hvad kan de fortælle om urhavet?

Klubtur i foråret 2014

- Onsdag 28/5 – mandag 2/6: 6 dages tur til Mecklenburg og øen Rügen
Hurtig tilmelding – senest på januar-mødet.
Se tilmelding inde i bladet!

AL DELTAGELSE I FORENINGENS AKTIVITETER SKER PÅ EGEN REGNING OG RISIKO

Deadline for februarnummeret af STENHUGGEREN er den 3. Januar 2014.

Materiale sendes til Søren Bo Andersen. (geolsba@sol.dk) eller kan afleveres på klubmøder

Ved ankomst til møderne på Åby Bibliotek efter kl. 14.00, hvor dørene bliver lukket, kan man benytte klokken til højre for døren.

Husk selv at medbringe nødvendig proviant til møderne.

Fra kl. 13.00 er der åbent for handel, bytning, stensnak og ”sten på bordet”. Mødet starter kl. 14.30.

Solbakkens KopiTryk